

Molnár Attila Károly
Ki mit konzerválna

Molnár Attila Károly

Ki mit konzerválna

Századvég Kiadó
Budapest, 2022

© Molnár Attila Károly

© Századvég Kiadó, 2022

Felelős kiadó: Molnár Attila Károly
Olvasószerkesztő: Bobály Ilona
Borítóterv: Győri Zsolt
Tipográfia és tördelés: BánTóthKata
Nyomdai munkálatok: Prime Rate Kft.

ISBN 978-615-5164-90-3

ISSN 2732-0553

*„A világ így ér véget
Nem bumm-mal, csak nyüszítéssel.”
(T. S. Eliot)*

Tartalom

Mozgósítás és kormányzás	11
I. Mozgósítás és kormányzás	12
II. A politikus és a filozófus	34
III. A politikus nagyszerű lelke	51
IV. Nyugat: „kívül harcok, belül félelem”	75
V. Realizmus és abszurd	95
VI. Az anómia misztériuma	121
Hideg polgárháború	143
VII. Regresszió	145
VIII. A liberális politika változó elvárásai: a tolerancia, a nyitottság, a semlegesség, a multikulturalizmus és az elismerés	149
IX. Hatvannyolc szem a láncban	183
X. A zárt társadalom ma: jobb- és baloldal az egyetemen	219
XI. A kultúrpolitika és a modus vivendi esélye	255
XII. A posztmodern társadalom felé?	289
XIII. Ki mit konzerválna?	315
XIV. Demokráciák és utána	345

Mozgósítás és kormányzás

I. Mozgósítás és kormányzás

„ámde megjegyezd,
Hogy fölzaklatni s kormányozni más.”
(Madách Imre)

Mint oly sok más esetben, a politika e két potenciálisan ütköző eleme is eltérő forrásból érkezett Európába. A kormányzásmetaforát és értelmét az antik görögöktől örököltük.¹ Hogyan lehet az elégedetlenkedésre folyton hajló legénységet rávenni, hogy segítsen az állam hajóját a felszínen tartani, megóvni a felborulástól és hajótöréstől a változó hullámverés, széljárás és áramlatok közepette? E hagyomány szerint a hajózásnak sosincs vége, nincs hazai kikötő, ahol békésen ki lehetne kötni, és a legénység elhagyhatná a hajót, ahogyan Rafael, a hajózástól menekülő tengerész tette Utópia szigetén.² Ehhez a metaforához a modern kori reformdüh annyit tett hozzá, hogy a feladat még nehezebb, mivel a hajó felszínen tartása közben kell azt folyamatosan átépíteni.

A mozgósítás modern fogalmát és problémáit az Ószövetségből örököltük. A zsidókat Mózes, a vezetőjük mozgósította, azaz vette rá a költözésre mint kollektív erőfeszítésre a szabadságnak és bőségnak, a Kánaánnak ígéretével. A *mozgalom* fizikai helyváltoztatást jelentett. Ez a mozgósításmetafora nélkülözhetetlen része lett a modern politikának, mióta a francia forradalomban kialakult az a gyakorlat, hogy a politikai hatalom meg-

¹ Platón 1984, 488a–e.

² Morus 1989.

szerzésének forrása valamilyen tömegmozgalom. A mozgósítás felszítja, de legalábbis kihasználja az emberi szenvedélyeket, vágyakat, míg a jó kormányzás korlátozza azokat így vagy úgy. A mozgósítás nem kormányzás, mivel ez utóbbi nemcsak ígéreteket jelent, hanem korlátozásokat, kényszereket, utasításokat, tiltásokat és engedelmességet, míg a mozgósítás lelkesedést, önkéntességet vált ki a megszabadulás, megváltás reményében.

A kétfajta politizálás nem feltétlenül áll szemben, rövid időre megszűnhet az ellentétük. Az evilági, politikai megváltást remélők rövid időre talán elfogadják a korlátozásokat, de az aranyborjú történetéből is tudjuk, hogy gyorsan visszavágynak az egyiptomi húsfazekakhoz, és ilyenkor a politikai megváltást ígérők rendre terrorhoz folyamodnak. Másrészt, a parlamentáris demokráciák létrejötte a rendszeresen megtartott választásokkal rendszeresítetté tette a mozgósítást. A demokrácia népét folyton mozgósítják valamiért, vagy valaki ellen, folyamatosan a megszabadulás reményéből eredő lelkesültség állapotában él. Ez pedig a baloldal terepe. A szüntelenül lelkesített, a felpiszkált ambícióitól zaklatott demokrácia leírása Tocqueville, majd Le Bon óta a modern demokrácia népe leírásainak visszatérő eleme.

A mozgósításon alapuló hatalomszerzés története – az elmúlt pár évtizedet leszámítva – a baloldal nyomulásának, sikeres hatalomszerzéseinek a története. Nem pusztán hatalmat tudott szerezni, de vagy hatalomból, vagy kívülről sok mindent megváltoztatott. És ha nem is érte el sosem a politikai megváltást, újra és újra fel tudta kelteni és ki tudta használni a világ nyúgeitól való megszabadulás reményét. (A baloldal programjának kívülről történő megvalósítása elsősorban az 1945 után jobbközépnek nevezett pártokat jellemezte, amelyek az „amit nem tudsz feltartóztatni, annak állj az élére” vagy a „ki kell fogni a szelet a vitorlájukból” indoklással lényegében a baloldali programot hajtották végre. Másrészt, a politikai elitet nevelő intézmények növekvő baloldali uralma miatt a jobbközépnek nevezett politikusok el sem tudnak képzelni más politikai cselekvést, mint a baloldalt, hiszen fogalmaikat, problémáikat, az

elképzelhető és lehetséges eszközök körét a baloldali tanítóktól tanulták. A mai balról uralt politikai közgondolkodás minden olyan próbálkozást, amely e balos változtatások visszafordítását célozza, megvetéssel és mély undorral diszkreditál és tol ki az elfogadható politikai cselekvés köréből. Ilyesmire még gondolni sem szabad – az elvárt és idealizált „kritikai gondolkodás” a létező világ baloldali megváltoztatását jelenti csak, és semmiképpen nem a balos gondolkodás kritikáját.)

A baloldal mozgósítási előnye elsősorban abból az ígéretéből eredt, hogy holnapra megforgatják az egész világot. Nem a változás, hanem a változtatás szándéka volt e gondolkodás központi eleme, aminek azért lehetett olyan nagy a mozgósítóereje, mert a *conditio humana* és a vele járó kielégületlenségek felszámolását ígérte. Ezt nevezik a mai napig emancipációnak. Az emberi állapot rémségei emancipálnák az embert a többi emberrel való együttélés terhei alól, amely emancipációs kísérletek gyakran még nagyobb rémségeket eredményeztek, biztos kikötő helyett hajótöréseket. A jobboldal az ezekre adott reakciókból profitálhatott.

A felszabadítást részben az exodus történetének köszönhetően jó dolognak tartjuk. A konzervatívok azonban rendre felteszik a kérdést: biztos, hogy a bármi alóli felszabadulás jó dolog? Nincs szükség kötelékekre és korlátokra?

A kormányzás pont ellentétes a baloldali mozgósítással, hiszen a korlátozások, kényszerítések szükségességét és prudens alkalmazását is jelenti, szemben az emberi lét nyűgei alóli emancipáció különféle mozgósító ígéreteivel. A kormányzás az, amivel rá lehet venni a matrózokat az együttműködésre, de nem a lefizetésükkel vagy a megfélemlítésükkel, és nem is a vágyaik felkorbácsolásával.

A hatékony kormányzás sikere nem valamilyen kikötő megtalálása, tehát nem valamilyen dogma, „érték” szolgálata, hanem a hajó megóvása a felborulástól, azaz a megfelelés sokféle elvárásnak, a pluralizmus elfogadása. Vagyis a kormányzás a sokféle, egymással gyakran ütköző elvárások összeegyeztetése többé-kevésbé koherens módon. A koherens cselekvés nem

„középút”, és mindig sérül valamilyen elvárás. Más szóval, valamilyen elvárást mindig számon lehet kérni a kormányostól, aminek nem felel meg teljesen vagy eléggé. De azért, mert nem tudja lecsillapítani a vihart – ahogy Morus írta –, a felelős kormányos még nem hagyhatja el a hajót, azért, mert nem tud minden elvárást kielégíteni, a kormányosnak vállalnia kell a döntést a kisebbik rossz, a tökéletlenség mellett.

Fontos, de most mellékes körülmény, hogy az emancipátorok módszeresen támadták, gyengítették, felszámolták azokat a társas jelenségeket – vallást, egyházat, családot és hasonlókat –, amelyek a kielégületlenségből eredő feszültségeket tompították, elviselhetővé és ezzel a kormányzást lehetővé tették. A kereszténységben fontos erényeket, mint a hódolatot, szolgálatot, hivatást, lemondást, engedelmességet, barátságot, hűséget, szerénységet folyamatosan teszi nevetségessé, sőt gyűlöletessé a modern világ. Sok modern emancipátor pont e kialakult korlátok, kötelességek kényszerei alóli felszabadulást ígér. A nép egyre inkább ópiumai, fájdalomcsillapító szereik nélkül maradt a politikai modernitásban, egyre kevésbé viseli el a *conditio humana* terhét, a kielégületlenséget, még akkor is, ha az éppen létező a világ a nép felvilágosult barátai korábbi divathullámainak terméke.

A jobboldal mozgósítási hátránya a keresztény szemléletből eredt, amely az evilági megváltást eretnekségnek vagy pogányságnak tartja, így az összes politikai vallást is a liberalizmustól a szocializmusig, a náciizmustól a bolsevizmusig, és így tovább.³ A kereszténység szerint nemcsak lehetetlen az ember önmegváltása, és ezért el kell viselni a világ nyűgeit, fájdalmait, nehézségeit, de az ember sárkányfogvetemény, az áteredő bűnből fakadó lázongó természete miatt korlátozni kell. A modernitás máig hódító gondolata ezzel szemben a vágyak, kívánságok teljes kielégíthetősége, a frusztrációmentes élet, amihez csak a

³ Vö. Voegelin 2014.

világot kell újraalkotni. A frusztrációmentes világ disztópikus leírása Morus *Utópiája* vagy Huxley *Szép új világa*.

A keresztény tanítás nem a fájdalom-, probléma- és erőfelesztésmentes életre törekvés volt, hanem az, hogy próbáljon meg mindenki az ellenséges környezetben erényesen élni.⁴ Pontosan, a környezet barátságtalan volta miatt számítanak a választások, döntések, mivel a döntéseknek következményeik vannak. A keresztény nem menekülhetett a szándékétika önfelmentésébe. Ez az emancipátorok érve lett: „A szándék nemes volt, csak hibák csúsztak a megvalósításba.” A keresztény vallás nem a vágyak kielégítésének eszköze (volt). A világot adottnak tekinti, aminek nem az egyéni vágyak kielégítése a célja. Pontosan ellenkezőleg, a kereszténység az én behódolását igényelte. A keresztény embernek magával kell megküzdenie, a saját gyengeségeit, bűneit hibáztatnia. Az emberi élet ilyen képében fájdalom a *conditio humana* része. A félelem, fájdalom, szomorúság, csalódottság, veszteség és lemondás kitörölhetetlen.

A sikeres mozgósítás mindig megnevezi nem csupán a Kánaánt, hanem a rossz forrását is, a fáraót (az elmúlt két évszázadban ez a katolikus egyház, a monarchia, az arisztokrácia, a burzsoázia, a birodalom, a nemzet, a kulákok voltak, mostanában a fehér férfiak), akiről vagy amiről elhíhető, hogy az emberi élet összes nyűgének, gondjának és bajának a forrása.⁵ Azzal szemben nemcsak szabad, de erkölcsi kötelesség is a lázadás, akit vagy amit lehet és kell gyűlölni, és aki vagy ami nélkül majd a szabad emberek boldog, szeretetteli világa létrejöhet. A mozgósító toposznak nem csupán az esetleg elért kollektív cselekvés a hozadéka, hanem a jó ügy szolgálatából eredő erkölcsi magabiztosság, önbizalom és az, hogy minden egyes további megtapasztalt gond vagy nehézség igazolja az elnyomó létét és a kötelező harcot ellene.

⁴ Jób könyvének tanítása az, hogy a teremtés felfoghatatlan az ember számára, felfoghatatlan, hogy miért engedi meg az Isten a rossz létezését, de ez még nem indok a lázadásra.

⁵ Minogue 1985.

Minden sikeres mozgósítás tartalmaz egy meghatározó negatív elemet: valaki vagy valami ellen irányul, és az így kiváltott haragért és gyűlöletért sem a mozgósító, hanem a megnevezett fáraó a felelős. A harag felkeltése az első lépés, és azután a kollektív cselekvés hivatott kiélni a haragot. Lincselni jó.

A mozgósításra alapozott politika egyik alapeleme az ideológia: olyan tudás, ami „tudatosítani”, „felébreszteni” igyekszik. „Leleplezni” az igazi bűnöst, a rejtett immorális szándékokat (haszon- és/vagy hatalomvágyat), az elnyomást. Például a mai demokráciában, az egyenlőség s szabadság világában a „strukturális” elnyomást mutatja meg: úgy tűnik, hogy a nők választanak akként szabadon, hogy megházasodnak, vagy a munkások döntenek úgy szabadon, hogy eladják a munkaerejüket. De ez nem valódi, igazi szabadság, csak illuzórikus, ugyanis nem dönthetnek másképpen. Az egyes bajok nem esetlegesek, amiket ki lehetne javítani reformokkal, hanem az elnyomó struktúra lényegéből erednek. A gonosz földesúr nem gonosz egyén, hanem a gonoszsága a földesúri viszony eredménye. Mivel minden emberi viszonyt meghatároz és eltorzít az uralmi viszony, ami a termelésből vagy a nemi vagy a faji viszonyokból ered, ezért nincs magánügy, hanem minden közügy. A rossz ugyanis „szisztematikus”, azaz rendszerfüggő.

Az ideológia jellemzően falszifikálhatatlan: a magát jól érző munkásnak, feleségnek hamis tudata van.

Mivel a modern kor demokráciáiban négy- vagy ötvenként mozgósítani kell a választások miatt, az korunk nagy vívmánya, ezért folyamatosan újból és újból meg kell nevezni egy hihető fáraót. Viszont míg Mózes kivezette a népét Egyiptomból, a mai demokraták sehová sem akarnak kivonulni, a környezetüket akarják átalakítani, ezért a gonoszt belül kell megtalálniuk. Így a választások a folyamatos mozgósítást és annak erkölcsi, érzelmi és mentális következményeit hozzák magukkal, ami miatt is a demokráciák civakodó csoportocskák halmazává hullanak szét. A modern demokráciában egyszerre van jelen a gondolkodásban a relativizmus és a legélesebb erkölcsi-politikai manicheizmus.

Az abszolutizmus a politikai békét zavaró és kibékíthetetlen – egykor vallási – igazságosságigényeket a magánéletbe szorította, a liberális demokrácia ezért is tudott működni sokáig. Azonban a szociális ígéretek, a gazdasági egyenlőség teljesíthetetlenségének nyilvánvalóvá válása után egyre erősebb hangsúlyt kaptak a „morális egyenlőségre” vonatkozó ígéretek, az igazságosságigények. 68 öröksége, hogy a „személyes politikai / a magán közügy”, ettől fogva a demokráciák egyre inkább a kibékíthetetlen erkölcsi harcok terepei lettek. (A kialakult hiperpluralizmusban az elit megpróbál valamilyen metaerkölcsöt megfogalmazni – mint a semlegesség, tolerancia, multikulturalizmus stb. –, amely felette áll ezeknek a kibékíthetetlen morális ellentéteknek, és amely révén a morálisan szabdalt világ menedzselhető a morális konfliktusok felett álló elit által. Azonban a gyakorlatban a hiperpluralizmus az értelmes vita lehetőségének végét jelenti, mivel az expresszivitás, önmegalkotás a legfőbb politikai erénnyé vált, és nincs tekintettel a politikai közösség fenntartására. A liberális elit metaerkölcse helyett a gyakorlat inkább az agonisztikus politika, ahol egyre inkább minden lehetséges eszköz megengedett.)

Minden politikailag jelentős csoport valamilyen igazságosságigényt fogalmazott meg, hogy mozgósítani tudjon a létező társas világ ellen, amely *per definitionem* erkölcstelen, igazságtalan. A demokrácia az erkölcsi harcok – ezt nevezik *Kulturkampf*nak ma – világa lett, amelyben különösen nagy szerepet kapott az erkölcsi magabiztosság, az ügy jó volta, legyen az antirasszizmus, környezetvédelem vagy bármi, aminek a nevében a létező világ elítélhető, és az átalakítása követelhető. Míg Marx és általában a szocialisták egykor racionálisan igyekeztek megmagyarázni a világ problémáit, a mai felszabadító mozgalmak esetében elegendő magyarázat a felszabadítandók szubjektív rossz érzése, frusztrációja. Az *érzelmileg korrekt* világban mindenki fel lenne szabadítva mindenki más érzelmi mikroagressziója alól. Mindenki szeretve lenne.

Arra hivatkozni, hogy mi vagyunk a többség, és népfeltség van, hosszú távon értelmetlen, erkölcsi magabiztosságot nem

ad. Márpedig a viták világában az emberek igénylik az erkölcsi magabiztosságot. A demokrata farizeus, míg az európai demokráciákból kiszorított keresztény hagyomány folytonosan figyelmeztet az önhittség veszélyére. A baloldal erkölcsi magabiztossága, az ügye és tettei jóságába vetett hite ezért is felette áll a jobboldalénak.

A szabadságnak nevezett korlátozás-, kényszer- és uralommentességet, az egyenlőségnek nevezett irigység és ambíció kielégítését igénylik a baloldaliak, a konzervatívok pedig mindig azt hangsúlyozták, hogy ezeket szelídíteni, mérsékelni vagy korlátozni kell a békés élet érdekében.

A kereszténységbe gyökerezettsége miatt a jobboldal mozgósítási képessége gyengébb és sokkal inkább a jó kormányzást hangsúlyozza, mint a mozgósítást. A baloldal evilági megváltást keres, a jobboldal jól akar kormányozni. Jellemzően jobban is kormányoz a baloldalnál, ami kormányzás helyett folyton el akar érni valami Kánaánt, de legalábbis hiszi, hogy ez lehetséges és kívánatos. A jobboldal mozgósítási sikerei leginkább az ellenfele kormányzási kudarcaiból eredtek, akkor tudott mozgósítani, amikor a pocsék baloldali kormányzás következményeként ideiglenesen csökkent a megígért Kánaánba vetett hit. Mivel nincs jobboldali vagy konzervatív utópia – nem ígérik, hogy az emberi élet nyűge alapvetően és mindenki számára megszüntethető –, ezért mozgósítóerejük korlátozott. Az elmúlt két évszázadban a jobboldalnak is voltak sikeres mozgósításai, de ezek vagy a baloldali kormányzás töketlenségének és/vagy rémségeinek (Magyarország 1990 és 2010) köszönhetőek, vagy a baloldali ígérek megvalósításának megakadályozásának célozták (Magyarország 1945 és 1947), vagy a baloldali program lassú átvételének (az európai néppártok 1945 után). De időnként az emancipatorikus politikai nyelv átvételének köszönheti mozgósítási sikereit a jobboldal.

A jóléti állammal szembeni elégedetlenség eredményezte a Thatcher- és Reagan-féle lázadást a jóléti állam ellen. Az 1989-es gazdasági válság a KGST-országokban, majd a Szovjetunió összeomlása 1991-ben szertefoszlatta a tervgazdaság, a szocia-

lizmus híveinek reményeit. Kiderült, a gazdasági egyenlősítés, újraelosztás, magántulajdon felszámolása ellentétes azzal, amit a demokraták elvártak: a folyamatos gazdasági növekedéssel. Mind a nyugati, mind a közép- és kelet-európai változás azt mutatta, hogy a gazdasági egyenlőség helyett az európai tömegtársadalmak többre értékelték a folyamatos bővülést vagy annak lehetőségét. Az 1989 körül csúcsra jutott szabadpiacpárti gondolkodás nem ígért egyenlőséget, sem biztonságot, de ígért növekedést. (Miután a baloldal sikeresen számolja fel a frusztrációkat enyhítő vagy ellentételező társadalmi elemeket, ezeket a jobbos kormányzatok sem tudják visszaépíteni. Kormányzati sikerességük ma nagy részben annak köszönhető, hogy inkább képesek gazdasági növekedést eredményező politikát folytatni, ami sokakat kecsegtet a vágyai kielégítésével belátható időn belül.)

Az 1990 körüli és azutáni baloldali irodalmon látszik a tanácstalanság. Sem a szocializmus győzelme, de még a két rendszer összefejlődése sem tűnik valószínűnek. Ráadásul a keményvonalas ázsiai kommunista pártok – Észak-Korea kivételével – a politikai hatalom megtartása mellett a legszabadabb kapitalizmus felé nyitottak.

A „nincs mivel” mellett a másik jól ismert mozgósítási problémája a mai baloldalnak az, hogy „nincs kit” mozgósítani. A baloldal mozgósítási hátrányba került 1989 után, mivel eltűnt az ígért Kánaán, és azóta azt keresik, mi lehetne a következő ígélet a szocializmus után: a demokrácia valamelyik változata, a multikulti, a feminizmus, a posztmodern karnevál vagy a zöld antikapitalizmus? A liberális politika hasonlít a nácihoz és kommunistához abban, hogy elképzeli, milyen is lehetne a történelem végét jelentő tökéletes társadalom, amely felé a történelem szükségképpen halad, és elfogadja azt, hogy ennek a létrehozása érdekében korlátozni kell a szabadságot.⁶ A poszt-

⁶ Gray 2007.

szocialista ideológia nem határozza meg a célját – mint szocializmus, kommunizmus stb. –, csak negatíván: az elnyomás vége. A munkásosztály eltűnése⁷ a hetvenes évek óta a marxista szociológusok témája. Bár örülniük kellene a marxistáknak, hogy megszűnt a kizsákmányoltak osztálya, de a választási eredményekre néztek és elszomorodtak. Azóta zajlik a tömeges szavazóimport, és hogy legyen kit mozgósítani, és legyen kire hivatkozva követelni a baloldal változtatásokat, ami igényli a hatalomba juttatásukat.

A baloldal jó ideje mozgósítási problémákkal küzd, ami 1789-től nagyjából 1989-ig ismeretlen volt számára. A kommunista pártok egzotikus furcsaságok lettek, a szocialista pártok zöme hanyatlik, és a baloldal – bár még mindig uralja Nyugat-Európát – kis pártokra forgácsolódott szét a sötétzöldektől a fekete-vörösökig.

A hagyományos baloldali identitás kínja és mozgósítási nehézsége jól látszott Magyarországon 1990 után: miután megbukott saját tehetetlensége folytán a szocializmus, a korábbi önigazolása – a szocializmusban nagyobb a gazdasági-technikai fejlődés és növekedés, mint az azt gátló kapitalizmusban, és a szocializmus történelmi szükségszerűség – pedig nevetségessé vált, a szocializmust nem gazdaságilag, hanem erkölcsileg igyekeztek igazolni: a Horthy-kor antiszemitizmusa és a holokauszt hangsúlyozásával törekedtek a Rákosi- és Kádár-kort védeni. És nem a korábbi szocialista érvekkel, mint kizsákmányolás, történelmi szükségszerűség (a termelőeszközök fejlődéséből állítólag következik a szocializmus). A magabiztos Rákosi- és Kádár-korban alig esett szó a holokausztról, mivel a szocializmus történelmi nagyszerűsége, szükségszerűsége, gazdasági és erkölcsi felsőbbrendűsége megkérdőjelezhetetlen és lehengető ígéret volt. Az instrumentalizált anti-antiszemitizmus lett a baloldal legfőbb politikai fegyvere vetélytársaival szemben

⁷ Hindess 1971, Wood (1986) 1998, Gorz 1980, Cowie 2010.